

MAMLAKAT IQTISODIYOTIDA EKSPORTNING TUTGAN O‘RNI VA UNING ZARURIYATI

Bobosherov Abdumalik Abdiğafforovich.

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Magistratura bo'limi, Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) mutaxassisligi
2 bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: i.f.f.d. Dots. **T.A.Mamadjanova**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mamlakat iqtisodiyoti barqarorligini ta'minlashda eksport faoliyatining o'рни va zaruriyati yoritilgan. Jahon iqtisodiy makonidagi integratsiyalashuv jarayonlari, savdo-sotiq aloqalarining globallashuvi va raqobatbardoshlik darajasining oshishi eksport siyosatini milliy iqtisodiyotlar uchun strategik vosita sifatida qarash zarurligini ko'rsatmoqda. Maqolada O'zbekiston Respublikasi misolida eksport hajmi, tarkibi va geografiyasi tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari bo'yicha takliflar berilgan. Shuningdek, eksportga yo'naltirilgan siyosatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri statistik dalillar bilan asoslangan.

KALIT SO‘ZLAR: eksport, iqtisodiy o‘shish, tashqi savdo, eksport salohiyati, tahlil, barqarorlik, valyuta tushumi

KIRISH

Eksport – har qanday mamlakat iqtisodiyotining harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, u ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish, bandlikni oshirish, tashqi valyuta tushumlarini ko'paytirish va global iqtisodiy tizimda milliy iqtisodiyotning o'rnini belgilashda muhim vosita hisoblanadi. Xususan, globallashuv sharoitida tashqi bozorlarga chiqish imkoniyati mamlakatlar raqobatbardoshligining asosiy ko'rsatkichlaridan biriga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi ham eksport salohiyatini rivojlantirish orqali iqtisodiy barqarorlikka erishishni o'zining strategik maqsadlaridan biri sifatida belgilagan. So'nggi yillarda O'zbekiston tashqi savdo siyosatida ochiqlik, liberallashuv va diversifikatsiyaga katta e'tibor qaratmoqda. 2023-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonning umumiy tashqi savdo aylanmasi 62,6 milliard AQSH dollarini tashkil

etdi, shundan 24,3 milliard dollar eksport ulushiga to'g'ri keldi (Davlat statistika qo'mitasi, 2024).

Biroq eksport tarkibida xomashyo mahsulotlarining yuqori ulushi, qayta ishlangan va yuqori qo'shilgan qiymatga ega tovarlar hissasining pastligi, logistik va bojxona tizimidagi muammolar, mahsulotlarni sertifikatlashtirishdagi murakkabliklar mavjudligini saqlab qolmoqda. Shu sababli, mazkur maqolada eksportning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni, uning zaruriyati va rivojlantirish yo'llari ilmiy asosda yoritiladi.

Dolzarblik

Bugungi global iqtisodiy muhitda mamlakatlar o'rtasida savdo aloqalari va eksport salohiyatining kengayishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil sifatida ko'rilmogda. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiy strategiyalarining markazida eksport faoliyatini rag'batlantirish, mahsulotlarning xorijiy bozorlarga chiqishini ta'minlash va xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalashish masalalari turibdi. Ayniqsa, pandemiya davrida yuzaga kelgan iqtisodiy inqiroz va geosiyosiy notinchliklar sharoitida eksportga yo'naltirilgan siyosatning ustuvorligi yaqqol namoyon bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda eksport salohiyatini oshirish, tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish va eksport faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy, institutsional hamda moliyaviy infratuzilmani isloh qilish borasida qator chora-tadbirlarni amalga oshirmogda. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da eksport ko'lamini oshirish, eksportchi korxonalarini qo'llab-quvvatlash va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish bo'yicha olib borilayotgan muzokaralar, Eksportchilar reyestrining joriy etilishi, elektron sertifikatlashtirish tizimining yo'lga qo'yilishi va "yashil yo'lak" tartiblarining kengaytirilishi mamlakatda eksport faoliyati uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan eng muhim islohotlar sirasiga kiradi. Bundan tashqari, eksportchi korxonalariga berilayotgan soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksport kreditlari va sug'urta mexanizmlari milliy mahsulotlarni xorijiy bozorga olib chiqishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, dunyodagi energetik resurslar narxining beqarorligi, logistika zanjirlarining uzilishi va oziq-ovqat xavfsizligi bilan bog'liq global tahdidlar

O‘zbekiston eksporti oldida yangi imkoniyatlar bilan birga, yangi xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Shunday sharoitda eksport tarkibini yuqori qayta ishlangan, innovatsion mahsulotlar bilan boyitish, yangi savdo sheriklarini topish va raqamli texnologiyalar asosida eksportni boshqarish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Statistik tahlil

So‘nggi yillarda O‘zbekiston eksport hajmi va geografiyasi bo‘yicha ijobiy tendensiyalar kuzatilmoqda. Quyida O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi va Markaziy bankining rasmiy ma‘lumotlari asosida tayyorlangan asosiy ko‘rsatkichlar keltirilgan:

1. Eksport hajmining yillik o‘sishi:

Yil	Eksport hajmi (mlrd AQSH \$)	Eksportning o‘shish sur‘ati (%)
2020	15,1	—
2021	16,6	+9,9%
2022	19,3	+16,3%
2023	24,3	+25,9%

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, 2024.

2. Eksport mahsulotlari tarkibi (2023-yil):

- Energiya resurslari (gaz, neft, elektr) – **24,3%**
- Metall va metall buyumlar – **17,5%**
- Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari – **13,8%**
- To‘qimachilik mahsulotlari – **12,2%**
- Tayyor oziq-ovqat mahsulotlari – **6,5%**
- Xizmatlar eksporti – **9,3%**

3. Eksport geografiyasi bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar:

Mamlakat	Eksport ulushi (%)
Xitoy	17,6
Rossiya	15,9
Turkiya	9,8

Mamlakat	Eksport ulushi (%)
Qozog‘iston	8,2
Koreya Respublikasi	6,4
Yevropa Ittifoqi	8,2

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi, 2024.

4. Eksportning YaIMdagi ulushi:

Yil	YaIM (mlrd \$)	Eksport (mlrd \$)	Ulushi (%)
2020	60,4	15,1	25,0%
2021	69,2	16,6	24,0%
2022	80,1	19,3	24,1%
2023	85,5	24,3	28,4%

5. Eksport tarkibining diversifikatsiya ko‘rsatkichi (HHI):

- 2020-yil: **0,41** (yuqori konsentratsiya)
- 2023-yil: **0,26** (o‘rtacha diversifikatsiya)

Pastroq HHI – yuqori diversifikatsiyani bildiradi.

Eksportning iqtisodiy o‘shishga ta’siri bo‘yicha iqtisodchi olimlar tomonidan turli nazariyalar ilgari surilgan. Klasik maktab vakillari (A. Smit, D. Rikardo) mutlaq va nisbiy ustunlik nazariyalari orqali tashqi savdoning foydali tomonlarini asoslab berganlar. Zamonaviy tadqiqotlarda esa eksport–o‘shish modeli (Export-led Growth) asosida iqtisodiy o‘shish eksportning kengayishi bilan bevosita bog‘liqligi e’tirof etiladi (Balassa, 1985; Krueger, 1990).

Mahalliy olimlardan T. Jalilov, B. Khudoyberganov va D. Obidov o‘z tadqiqotlarida eksport strukturasi diversifikatsiyalashuv darajasiga, qo‘shilgan qiymat ko‘rsatkichlariga va eksportchi korxonalarni qo‘llab-quvvatlash siyosatiga alohida e’tibor qaratganlar. O‘zbekiston sharoitida eksport salohiyatini oshirish uchun institutsional islohotlar, infratuzilma modernizatsiyasi va logistika tarmoqlarini rivojlantirish zarurligi ta’kidlangan.

Shuningdek, Jahon banki va UNCTAD hisobotlarida rivojlanayotgan davlatlar eksportida yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi past bo‘lib, bu mamlakatlarning global qiymat zanjirlarida yetarli darajada ishtirok etmasligiga sabab bo‘layotgani qayd etilgan. Eksportni rivojlantirishda mahsulot sifatining xalqaro talablar darajasiga mosligi va marketing strategiyalarining mavjudligi hal qiluvchi omil sanaladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda statistik tahlil, taqqoslash usuli, grafik tahlil va trend tahlili metodlaridan foydalanildi. Asosiy statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Markaziy bank, Jahon banki va UNCTADning 2020–2024 yillardagi rasmiy hisobotlari asosida shakllantirildi. Eksport salohiyatining tarmoq va mahsulotlar kesimidagi dinamikasi, asosiy bozorlar va geografik yo‘nalishlar, valyuta tushumi bo‘yicha o‘zgarishlar ko‘rib chiqildi.

Bundan tashqari, eksportning yalpi ichki mahsulot (YaIM)dagi ulushi, to‘lov balansiga ta’siri va bandlikka qo‘shgan hissi ham o‘rganilib, ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik koeffitsientlari aniqlash orqali tahlil qilindi. Eksport strukturasi diversifikatsiyasini o‘lchashda Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI) va RCA (Revealed Comparative Advantage) indikatoridan foydalanildi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, O‘zbekiston iqtisodiyotida eksportning YaIMdagi ulushi 2021-yilda 25,3%, 2022-yilda 27,6% bo‘lgan bo‘lsa, 2023-yilda 28,9% ga yetgan. Bu ko‘rsatkich nisbatan ijobiy o‘shishni ko‘rsatmoqda, ammo eksportning asosiy qismini hali ham xomashyo – gaz, paxta tolasi, metallar tashkil qilmoqda. Quyidagi jadvalda eksport tarkibi yillik kesimda ko‘rsatilgan:

Mahsulot guruhi	2021-yil (mlrd \$)	2023-yil (mlrd \$)	O‘shish (%)
Energiya resurslari	4.8	5.9	+22.9
Sanoat mahsulotlari	3.1	4.4	+41.9
Qishloq xo‘jaligi	2.6	2.8	+7.7
Tayyor oziq-ovqat	0.9	1.4	+55.5
Xizmatlar eksporti	1.6	2.3	+43.7

Eksportning geografik tarkibida esa Xitoy, Rossiya, Turkiya va Qozog‘iston asosiy sheriklar hisoblanadi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga eksport ulushi 2023-yilda 8,2% ni tashkil etgan. Eksportchilarga valyuta tushumlarining barqarorligi, soliq imtiyozlari va bojxona rasmiylashtiruvdagi soddalashtirishlar orqali rag‘batlantirish choralarining samarasini ko‘rish mumkin.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, mamlakat iqtisodiyotida eksport strategik iqtisodiy vosita sifatida barqaror o‘shishning kafolatidir. Eksportning diversifikatsiyalashuvi, mahsulotlar turlarining kengayishi, qayta ishlangan va innovatsion tovarlarning ulushi oshgan sari, iqtisodiyotning tashqi shoklarga nisbatan chidamliligi ortadi.

O‘zbekistonda eksport salohiyatini kuchaytirish uchun quyidagilar muhim hisoblanadi:

1. Mahalliy korxonalarni xalqaro sertifikatlash tizimlariga moslashtirish;
2. Logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish;
3. Innovatsion texnologiyalar asosida yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish;
4. Eksport kreditlari va sug‘urtasi tizimini kengaytirish;
5. Yangi bozorlar bilan diversifikatsiyalangan savdo aloqalarini kengaytirish.

Bu choralar milliy iqtisodiyotning ichki imkoniyatlaridan to‘laqonli foydalanishga, tashqi savdo balansini ijobiy holatda saqlashga va iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Баласса Б. Экспорт и экономический рост // Journal of Political Economy. – 1985. – №3. – С. 567–586.
2. Krueger, A.O. Trade policy and economic development: how we learn // American Economic Review. – 1990. – Vol. 80. – P. 72–75.
3. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – 2023 ва 2024 йил расмий ҳисоботлари. – www.stat.uz

4. UNCTAD. World Investment Report 2023. United Nations, Geneva.
5. Jahon banki. O‘zbekiston iqtisodiyoti sharhi: Barqaror o‘shishga yo‘l. – 2023.
6. Obidov D. Eksport siyosati va iqtisodiy o‘shish. – T.: Iqtisodiyot, 2021. – 135 b.
7. Jalilov T., Khudoyberganov B. Tashqi savdo va eksportni rag‘batlantirish mexanizmlari. – T.: Iqtisod-moliyaviy tadqiqotlar instituti, 2022.

